

megoldásával lehet elintézni. De viszont a drámai akció szembeállítás, vagy jobban mondva összekapcsolása a kórossal, nemkülönben a külső hangulat fölkelése, melyben az akció lefolyik előttünk, sok tekintetben ugyancsak a színpadi architektúra megoldásának kérdése.

Mielőtt még a legkisebb hang fölcsendült volna Ayschylos és Sophocles verseiből, a színpad külső képének már meg kell teremtenie a tragédia egész hangulatát; éreztetnie kell barbár fenségét. És ezt csak úgy érhetjük el, ha a színpad fölépítésében lehetőleg mellőzünk minden építészeti realitást, ha a külső kép — a mai színpad szűk méretei dacára is — a monumentális illuzióját adja, de azért még se diminuálja az emberi alak arányait, szóval, ha egységes színfoltokból és széles

síkokból állítunk háttérrel azoknak a nagy emberi vonalaknak, amik a görög tragédia hőseivel rajzolódni elénk.

A kórust, mint a tragédia lírai kicsendülését, mint a drámai akció visszhangját — térben is el kell határolnunk a központi akciótól, de úgy, hogy azért mégis egységben álljon vele. Magának az akciónak pedig mennél élesebb központot kell teremtenünk és ezt csak úgy érhetjük el, ha lehetőleg mellőzzük a színpadi díszítés realitását, mert az architektonikus részletezés — ellentétben a görög tragédia koncepciójával és egész belső hangulatával — zavarólag és — kijózanítólag hat.

Ezt a művészi álláspontot képviseli az itt bemutatott két díszlet, mely a Nemzeti Színház két klasszikus előadásához: A Perzsák-hoz és Az Erinnysek-hez készült.

SZTRAKONICZKY KÁROLY: A MAGYAR SZÍNPAD.

magyar szellemi kultúra legszebb diadalainak jó részét a világot jellemző deszkákon aratta, a színház reánk nézve győzelmes csatátér, mert hiszen a magyar képességeknek olyan váratlan és lendületes kivirágzására nyújt

ott alkalmat, amely az egész világon ritkítja párját. Különösen a fejlődés tempója vívta ki bámulatunkat, mert a semmiből a mai fejlett színházi kultúráig vezető út alig néhány évtizedig tartott. A magyar színjátszás egész multja a XIX. század, amelynek első felét még csupa kétséges küzdelem tölti be, végső évtizedében ellenben nemcsak a színjátszás tényleges formái nyertek biztos megerősödést, hanem teljes erejében kibontakozott az önálló magyar színjátszó stílus, amely nagy magyar színészek áldott emlékével van összekötve. E nagy színészek által képviselt magyar faji tehetség itt is, mint annyi más helyen, pótolta a tradíciók hiányát. A színpadi kultúrának azonban vannak mozzanatait, amelyekben a tradíció nélkülözhetetlen s e mozzanatok közül való az, amely bennünket e helyen elsősorban érdekel: a színpad-dekoráció törekvéseinek, képzőművészeti tendenciáinak kultúrája. E kultúra csak ott fejlődhetett, ahol a színjátszás anyagi feltételeit a nép magasabb műveltsége vagy az uralkodó és az arisztokrácia kegye biztosította. Ezért szökött oly magas nivóra a francia, a bécsi vagy az orosz udvaroknál s ezért nem fejlődhetett nálunk, ahol nemcsak anyagi létezéséért kellett küz-

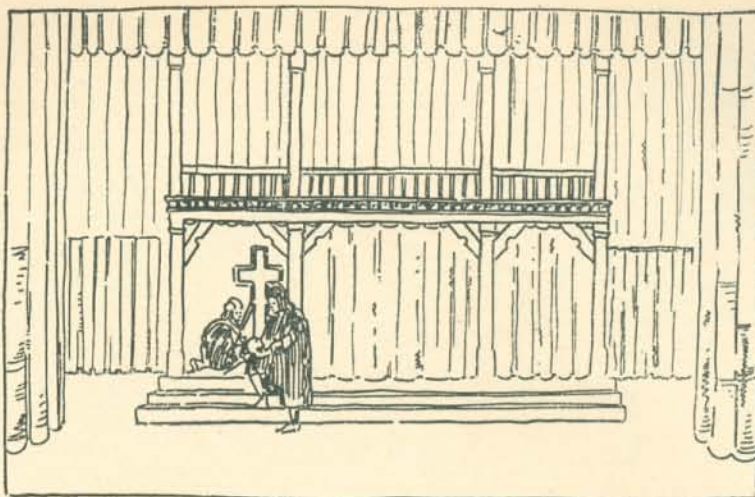
denie, hanem ahol ezenfelül még egy súlyos feladatot vállalt magára: a magyar nemzeti nyelv és szellem érdekében való küzdelmét. Ez a küzdelem minden erejét igénybe vette s nem engedett módot arra, hogy a fejlődést azokon a pontokon is előbbre vigye, ahol a veszülteft egyéni képesség nem elegendő. A magyar színpad képzőművészeti kultúrájáról ennél fogva a multban alig lehet szó s az ezirányú törekvések úgyszólván csak a jelenben veszik kezdetüket.

E kezdetnek legfőbb indítóoka kétségtelesen az a mozgalom, amely a külföldi színházakban a színpad dekoratív reformja érdekében megindult. A Magyar Iparművészet színházi száma bőven szolgál e mozgalom jellemző dokumentumaival s mellettük bemutatja a magyar színpadi tervezés eredményeit is. Úgy hiszem, az olvasó ebből az összehasonlításból megítélheti, hogy a magyar törekvés, fiatalsága ellenére, ebben az irányban sincsen érdemek nélkül. A legrégibb érdemeiket e téren kétségtelesen Kéméndy Jenő és Ujváry Ignác szerezték, akik számos éven keresztül tervezték az Operaház és a Nemzeti Színház díszleteit s míg az előbbi kiváltképpen a történelmi darabok korhú és artisztikus beállításával, valamint világszerte híres scenikai ötleteivel vívta ki elismerésünket, az utóbbi a színpadon is számos bizonyosságát adta festőművészeti hivatottságának. Az ő működésük részben még a külföldi dekorációfellendülés előtti időre esik, a többi hazai tervezők már a fellendülés magyarországi bajnokai. Hevesi Sándort kell hogy elsőnek említsük közöttük, aki

E. Stern : „A kék madár“. Jelmezvázlatok.

E. Stern : Dessins de costumes pour „L'oiseau bleu“ de Maeterlinck.

Ujváry: „Hamlet”, temetőjelenet. Rendező: Hevesi Sándor.

ugyan nem tervező művész, de mint a Nemzeti Színház, majd az Operaház főrendezője, annyi alaposággal, annyi érdekes és művészi ötlettel szolgált a magyar színháznak, hogy mindaddig talán a legmélyebb nyomokat hagyta a magyar színpad újkori fejlődésében. Legújabbán pedig az állami színházak kormánybiztosa: Bánffy Miklós gróf szolgált néhány valóban szenzációs díszlettervvel, amelyek a Troubadurban, a Mozart-ciklus, a Prometheus, az Aida előadásaival méltán kivívták a közönség bámulatát. Az Operaház számára tervezett három érdekes Bocaccio-díszletet Zichy István gróf is. A magánszínházak közül a Magyar Színház foglalkozott a legtöbb ambícióval a dekoratív színpad kérdésével s egy kitűnő erőt biztosított magának Márkus László személyében, akinek artisztikus színpadjai jó ismerősei a magyar közönségnek. A Magyar Színház részére rajzolt néhány finom kosztümöt Faragó Géza is. A Király- és Vígszínházban Falus Elek díszletei arattak több ízben nagy sikert, míg a modern törekvéseknek különösen lelkes előmozdítója volt rövid fennállása alatt a Bárdos Arthur által vezetett Új Színpad, amelynek díszletei közül a Biró Mihály tervezte bábjáték-dekorációt kívántuk bemutatni. Igen ötletes, de mindaddig nem realizált díszletterveket készített ezenfelül a sokoldalú Kürthy György.

Ez nagy vonásokban a magyar díszlettervezés képe. Kétségtelen, hogy nem érdek és értékek nélkül való, de az is kétségtelen, hogy a mennyiség tekintetében nem felel meg annak a nivónak, amelyet a magyar színházi élet egyéb tekintetekben elfoglal. Ennek egyrészt a tradícióknak, a hagyományos kultúrának említett hiánya az oka, másrészt talán az a körülmény, hogy Budapesten nin-

csen egyetlen olyan színház sem, amelynek a magasabb művészi produkciókkal való kísérletezés módjában volna. A magánszínházak természetesen elsősorban a közönség hajlamait tartják szem előtt, amelyeket pedig sokszor éppen nem elégít ki az artisztikus tendencia s ez akadály annak is, hogy nálunk a par excellence irodalmi és artisztikus feladatokkal foglalkozó színház, a Theatre des Arts megszülessen. Az artisztikus törekvés így jórészt az állami színházakra marad, amelyek azonban szintén nincsenek abban az anyagi helyzetben,

hogy a kevesek által méltányolt művészi tendenciának áldozhassanak. Ez a tendencia ennél fogva Magyarországon néhány kivételes produkcióra van korlátozva, de általában színházaink, előadásaink művészi kiállítása meglehetősen szegényes és egyhangú. Ez a körülmény pedig nemcsak az előadások nivója szempontjából káros, hanem azért is, mert megakadályozza a további kultúra fejlődését, amire pedig nekünk különösen szükségünk van.

Szükségünk volna, mert csak a teljesen precíz, művészi szempontból is kifogástalan, sőt érdekes előadások tüntethetik el azokat az akadályokat, amelyek a magyar színháznak a külföldön való érvényesülését megnehezítik. Ez akadályok közül természetesen a nyelvi különbség a végzetes és éppen ilyen természetesen: ez akadályok leküzdésére alkalmas minden olyan fegyver, amelynél a nyelvi különbség nem játszik szerepet. A képzőművészet nyelve pedig nemzetközi nyelv, mindenütt megértik, értékeit mindenütt méltányolják, a képzőművészet ennél fogva legfontosabb fegyvereink közül való. Annál is inkább, mert a képzőművészet nyelvén a külföld tudására hozhatjuk legsajátosabb faji értékeinket is s így a színpadi kultúrán keresztül olyan bizonyosságot tehetünk önmagunkról, amilyenre más téren alig van módunk. A nemzetközi versenyben való részvételünk indokolja tehát a magyar színpad artisztikus jellegének mennél gondosabb és ötletesebb kifejlesztését, kétségtelen, hogy ezáltal olyan mértékben magunkra hívhatnók a külföld figyelmét, amely végső eredményében színházi képességünk, irodalmunk és minden más egyéb szellemi kvalitásaink tudomásulvételét is előmozdítanánk.

A magyar színpad artisztikus kultúrája tehát nemzeti érdek s ezt az érdeket annál

kevésbé szabad elhanyagolni, mert biztosítása és végső kifejtése módunkban áll. Nemcsak azok révén, akik ma a színpadművészetnek érdemes munkásai, hanem a színpad és a képzőművészet kapcsolatának szorosabbá tételével is. A magyar színházak, első sorban persze az állami színházak vezetősége program gyanánt kell hogy kezelje ezt a kapcsolatot s ennél fogva meg kell hogy keresse és találja az

Veriot: Rendező: Duval. „Hamlet”, temetőjelenet. Théâtre Antoine.

összekötést a magyar művészekkel. A magyar képzőművészeti tehetségnek nincsen határa és a művészeknek a színpadi tervezés számára való lekötése olyan eredményekhez vezethet, amelyek színpadunkat az egész világ előtt ismertté tehetik. A magyar művészek közül ki kellene választani azokat, akiknek tehetsége és stílusa leginkább alkalmas a színpad dekoratív feladatainak megoldására s ezekkel megismertetni a színpad sajátos követelményeit, mindazt, ami a különös feladat különös feltétele. A többit már elvégezné a tehetség. Mert végre is, ha a küll-

földön egész nivótlan piktorok világhírű színpadtervezőkké váltak, nem lehet elképzelni, hogy a magyar festők számos ragyogó talentuma ennél a feladatnál megtorpanna. Erről szó sem lehet, feltétlenül bizonyos, hogy a színpad és a képzőművészet összepárosodása nálunk is, mint mindenütt, nagyszerű eredményekhez vezetne. Csak a színház meg kell hogy tegye a kezdő lépést, mert a művészeknek ez már nem áll módjában. A kormánybiztos programjában annak idején benne foglaltatott ez a lépés, szeretnők, ha mielőbb megvalósulást nyerne.

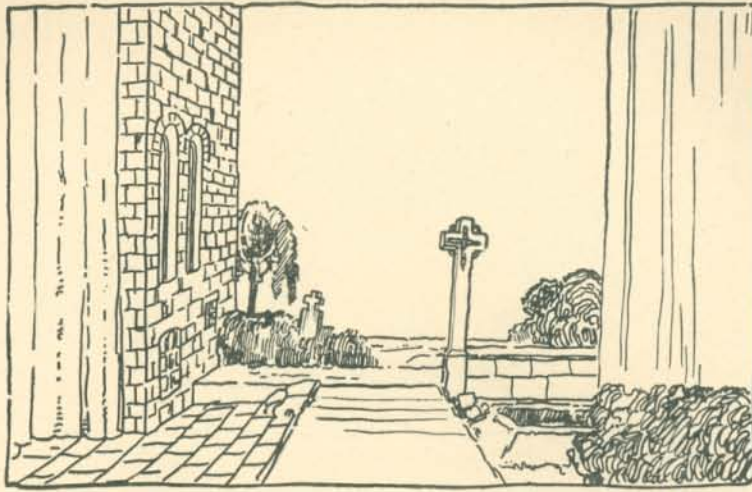
UJVÁRY IGNÁC: SHAKESPEARE „HAMLET”-ÉNEK DÍSZLETEIRŐL

„Hamlet”-tragédiát újabb időben a modern színpadi rendezés gyakran használja fel kísérletezésre. Hol itt, hol ott bukkan fel az európai színpadokon egy-egy új felfogású és új díszletezésű Hamlet. — Ha kutatjuk, hogy miért fordul oly gyakran a modern színpadi rendezés a Hamlet-tragédia felé, okát annak abban találjuk, hogy Hamlet sajátos felfogása és beállítása tényleg igen alkalmas ilyen kísérletezésre, sőt egyenesen kínálkozik erre; továbbá megvan a festőnek, rendezőnek a teljes szabadsága, kielégítheti vele legszélesebb fantáziáját is; amiért bizonyára nem fogja őt kérdőre vonni senki, legkevésbé a halhatatlan „holt” szerző.

És éppen az itt említett okok miatt a modern színpadi rendezésnek és díszletezésnek sehol oly tág tere nem nyílik művészi produkcióra, mint éppen a shakespeare-i színművek színrehozásánál. A régi színpad (a XIX. századbeli) a Shakespeare színtereit szószerint vette.

Ahol Shakespeare londoni utcát, erdőt, palotatermet vagy csatateret jelez, ott megcsinálták a londoni utcát, de úgy, hogy rajta legyen a Szent Pál-katedrális, sőt a Tower, a Themse stb. stb. A csataterben ott legyen elől a plasztikus sátor s a háttér függönyére festve a sátorfő a vörösen lenyugvó napkoronggal, melyet esetleg a hatás kedvéért még vörösre világított kerek napformájú lámpával is helyettesítettek, vagy a sátor tetején lobogó zászló, ami kedves naiv trükkje a mi Nemzeti Színházunknak és Operánknak máig; szóval a naturalizmust a végtelenségig vitték. És az irány csúcspontját a meiningenizmusban érte el. Ez illúzióinkat nem növelte, ellenkezőleg, a józtlensű nézőt kikököntette abból s lelkükből a leggyakrabban kacagást vagy bosszankodást váltott ki. A mai színpadi rendezés ott, ahol lehet, szakít e régi irányzattal, különösen azóta, mióta a „mozi” igazán a természetből vett, színpadon utólráhetetlen hatású képeit varázsolja szemünk elé; a mai rendező tudja, hogy a közönség türelmetlen és ideges, nem bírja ki a hosszú felvonás- és változásközöket, ami régen a legtöbb Shakespeare-darabot a vég-

Schuhmacher F.: „Hamlet“, temetőjelenet.

letekig nyújtotta s majdnem élvezhetetlenné tette. Előrebocsátva mindezeket, itt most három újszerű Hamlet-dekorációról kívánok néhány szót szólni. Az első volna a Nemzeti Színház színpadán adott Hamlet. Ez a régi Shakespeare-színpadot állítja elénk, a régi színpadot modernizálva. Ez a színpad emeletes, lent három részből áll, egy nagyobb középrészből s két keskenyebb jobb- és balrészéből. A középrészben játszódtak le azok a jelenetek, melyek interiőr-jelenetek voltak, baloldalon a temetőjelenet, fönt az emeleten a bástya-és várjelenetek lenti, ezen színpadra állított emeletes színpadon kívül, a tulajdonképpeni színen a szabadba helyezett jelenetek játszódtak le.

Az egész színpadot sötétzöld plüssfüggönyök fogják körül s csak az a része van mindig világítva, amelyben épp valami történik. Az alsó három részt függöny zárja el, csak akkor válik szét a függöny, ha a jelenet kezdődik s csak ott, ahol játszanak. Az emeletet zöld plüssfüggöny zárja el a külső színpadtól, elől állandóan nyitva van. A mélysötét alapszínben frappáns hatású a kivilágított középrész, mely már csak azért is hatott oly tömören és erőteljesen, mert akkora volt, hogy a benne mozgó 2—4 alak teljesen betöltötte. Ezek a kis interiőr-jelenetek szebbnél szebb színpadi képeket adtak. Elsőrangú színpadi hatást gyakorolt a bástyajelenet. Ennél a színpad teljesen sötét, csak az egyik emeleti oszlopra befelé akasztott lámpa hinti sugarait Hamlet halovány arcára. Kevés eszközzel illuziókeltőbb jelenetet alig láthattunk színpadon, szinte érezni véltük a bástya fokán lengő hűvös szellőt. A Hamlet-előadás összes jelenetei ez egyszerű keretben játszódtak le s aki látta, bizonyára igazat fog adni, ha azt mondja, hogy az illúzió teljes volt.

Legújabbán a párisi Théâtre Antoine adta Hamletet Georges Duval rendezésében. Elvben körülbelül megtartotta a régi shakespeare-színpad elvét. Ez a színpad a következőképp alakul ki:

A színpad nagy előtért ábrázol, melyet két rövidebb oldalfal és egy hátsó, a színpad teljes szélességében húzófal zár le. Oldalt jobbról és balról egy-egy kisebb ívezett, függönnyel elzárt nyílást látunk, a közepén egy félkörű nagy nyílás töri át, melyet szintén függöny zár le akkor, amikor a nyílásra szükség nincs. Valamennyi

jelenet elől a nagy színpadon folyik le szemünk előtt. A színpadi kép kerete mind a három megoldásnál végig az egész színjátékon ugyanaz marad; a benne megjelenő kép a jelenetek szerint változik.

A francia és a német felfogás elvben teljesen hasonló. A magyar felfogás azonban lényeges eltérést mutat abban, hogy a jeleneteket festői kép sehol sem kísérte; a színpadi képet csakis a színen szereplő alakok adták.

Hogy jobban szemléltessük a három felfogást, vegyünk például a temetőjelenetet.

A magyar rendezésnél a temetőt primitív kereszt jelzi, mely egyszerűen a baloldali elkülönített színrész függönye elé van állítva, a keresztet semmiféle tájképmotívum nem egészíti ki; a jelenet teljesen leegyszerűsítve kerül a néző szeme elé, kevesebbet adni ennél annyi volna már, mint „semmit“.

A francia már a temetőt levegővel, térnummal és kereszttekkel fejezi ki; ez a tájkép a középfal félíves nyílásában jelenik meg. A színpad előterében a nyitott sírgödört jelző földre elhintett csontrészek mellett folyik le a sírásó és Hamlet közti híres párbeszéd. Rendkívül szellemes megoldás.

A német drezdai Schuhmacher-féle megoldás ugyanazon elv szerint komponálódik, mint a francia: a keret nem változik. A háttérben szintén a temető tájképet látjuk komor, borus, alul kissé megvilágított levegőjével. Középen magasabb kereszt metszi át a levegőt, jobbról tömör sárgásbarna folt, őszi lombok; balról szomorú fűz, alatta bokros terep, melyből egy-két sírkő emelkedik ki.

Mindhárom megoldás között a legművészebb s legszellemesebb a Schuhmacheré. A keret rendkívül stílszerű, változatos és festői. A benne megjelenő képek, a színház, a

helsingforsi bástya, a királyné szobája, a temető, a kihallgatási terem stb., mindmegannyi előkelő ízléssel s nemes fantáziával megoldott színpadi képek.

Látjuk ezekből, hogy a modern rendezés célja a színpadról minden felesleges színfoltot sutba dobni, az etnográfiai, hisztórikus és geográfiai prospektusokat végre a tűzbe hányni, s csak épp annyit adni, amennyi a jelenet megértéséhez szükséges, csak annyit, hogy a néző fantáziáját megindítsa, megrendítse.

Közbevetőleg legyen mondva, ismerek pl. olyan Julius Caesar-prospektust, mely a római fórum képét adja. Ez valóságos régészeti iskolai szemléltető kép, melyre a római architektúra összes kiváló alkotásai száz meg száz oszlopával, ugyanannyi architrávjával és timpanonjával omlik a néző agyába, mint valami kultúr-Niagara. Ezt persze mind azért

kellett a színpadi festőnek reáfesteni, mert a régi rendező ezt olvasta Julius Caesarban, hogy: történik Rómában a fórumon.

Ezek a geográfiai, archeológiai és a többi színpadok gátolták a színdarabok gyors lefolyását, zavarták az egységes hatást és kívárhatalan hosszúra nyújtották a felvonások közekeit. Ezekről az égbekiáltó ízléstelenségekől kívánta megmenteni a modern rendezés a színpadot.

Ez indította arra az újszerű rendezést, hogy úgy komponálja keretbe a jeleneteket, hogy a díszletnek csak egy kis része változzék, ami egy-egy függönynek a lebocsátásával vagy felhúzásával már megtörténik s így az egész változás néhány másodpercnyi időt vesz igénybe. Evvel elérte az egyöntetű hatáskeltést, meggátolta a néző elfáradását s egy-egy Shakespeare-tragédiának az előadását meg rövidítette másfél, sőt két órával is.

EUGÈNE BELVILLE: A MODERN FRANCIA SZÍNPADI RENDEZÉS.

Franciaországban, ahol minden, ami a színházra vonatkozik, megkülönböztetett helyzetet élvez, a rendezés művészetére mindenkor kivételes gondot fordítottak, de néhány esztendő óta ez a művészet még jelentősebb részt követelt magának a közönség érdeklődéséből. A modern színpadi tervezők virtuózitása, képzettségük, az alkotásaikban megnyilatkozó különös gondosság nem maradhattak észrevétlenül; nyomukban megszületett a kikerülhetetlen reakció. Angliában Gordon Craig, Németországban a Künstlertheater eszméi, részint pedig az oroszok előadásai nyomán, amelyek különösen megkapták a párisi közönséget, jöttek létre a mai nézetek, amelyekből kétségtelenül meg fog születni az új francia színpadi rendezés általános formája; mégis a jelen pillanatban még nem számolhatunk be egyébről, mint egyes különálló kísérletekről, amelyek közül egynéhány igen érdekes, de amelyeknek általában nincsen több jelentőségük, mint a realizmus és a „szemfényvesztő” színpadi díszlet elleni küzdelem.

A színpadi díszletnek a század eleje óta divatozó formája, amely legtöbb színpadunkon még ma is használatban van, a több-kevesebb perspektivikus részlettel kifestett háttérfüggöny, amelyet többnyire párhuzamos pillérek vesznek körül; ezekre vannak erősítve a szuffiták, amelyek vagy az eget ábrázolják vagy falom-

bot utánoznak, természetesen felnagyított méreteken vagy az interiőrök mennyezetét szolgáltatók konvencionális drapériák avagy éppen ilyen gerendázat segítségével. A bútorok és a szükséges kellékek legnagyobb része szintén vászonra van festve vagy pedig szövettel behúzott deszkákból készül; a színpadon csak

Poiret P.: „Minaret” vígjáték egy-egy jelmeze.
P. Poiret: Costumes du „Minaret”.